

دانشگاه آزاد اسلامی واحد خوراسگان (اصفهان)

امنیت فرهنگی

نویسندگان:

مرتضی طلالی

بدری شاه طاللی

(عضو هیأت علمی دانشگاه آزاد واحد خوراسگان)

علی رشیدپور

(عضو هیأت علمی دانشگاه آزاد واحد خوراسگان)

سعید شریفی

ویراستار:

مجید کمالی

با مقدمه‌ی محمد مهدی مظاهری

بیش گفتار

امنیت در معنای عام، نوعی دگر بازدارندگی است که در ماهیت خود، رفتاری سلبی و مبتنی بر قدرت محسوب می‌شود. در مقابل تحلیل‌های سنتی که بر سخت‌افزارها متمرکز است، مفهوم امنیت را می‌توان در حوزه نرم‌افزاری و به صورت ایجابی نیز تعریف کرد. بر این اساس، در حوزه ملی، کیفیت، ظرفیت و ماهیت رابطه دولت با ملت، هم‌گرایی اجتماعی و توانایی تعاملی فراتر از قلمرو جغرافیایی، از عوامل مهم تعیین‌کننده امنیت در بعد نرم‌افزاری محسوب می‌شود.

امروزه چندقطبی شدن قدرت در دنیا به تبع آن، افزایش رابطه مبتنی بر قدرت و بحران تضاد منافع (تعدد منافع و فرامرزی شدن آن)، زمینه جنگ تمام ملت‌ها علیه هم را ایجاد کرده است. از این رو، رقابت برای پیشوایی جهان مدرن، راهکار پرهزینه نظامی را به واسطه قدرت بازدارندگی و خاصیت تلافی‌جویانه‌ای که این روش در بر دارد از اولویت اول رویکردهای مبتنی بر قدرت خارج کرده و با اتکا بر روابط پیچیده قدرت با ماهیت نرم و انعطاف‌پذیر، شکل جدیدی از استیلا به وجود آورده است.

در کنار تهدیدات اقتصادی، دیپلماسی رسانه‌ای، قدرت مبتنی بر دانش، فناوری و اطلاعات که صورت‌های جدید تجلی قدرت در عرصه مناسبات ملی و فراملی است، بحران معنایی، تک‌ساختی شدن انسان و سرگشتگی، فقر اخلاقی، مهاجرت فزاینده و منازعات قومی، اهمیت توجه به امنیت فرهنگی را به عنوان بعدی از قدرت نرم، بیش‌ازپیش شایان توجه کرده است.

تغییر محور قدرت و صورت‌بندی فرهنگی آن، از یک سو با فرایند جهانی شدن که مرزهای جغرافیایی و قراردادی را محو و مرزهای پرتش و تشتت فرهنگی را پرنسنگ‌تر می‌کند و از سوی دیگر، اهمیت یافتن فرهنگ به واسطه قابلیت آگاهی‌بخشی و معنابخشی به انسان درباره خود و

پیرامونش که می‌تواند عامل انفعال و فعالیت جامعه باشد، شکل جدیدی از منازعه، تهدید، تهاجم و جنگ ایجاد کرده و در مقابل آن، فرهنگ را هم به‌عنوان آماج و هم به‌عنوان عامل بازدارنده مطرح کرده است. از این رو، فرهنگ به‌عنوان ابزاری هژمونیک در تنظیم مناسبات قدرت، چالش‌های جدیدی برای امنیت ملی کشورها، هم به‌عنوان تهدید و هم به‌عنوان نقطه قوت پدید آورده است.

موضوع امنیت فرهنگی برای جوامع پیشتاز در کسب قدرت، خاصه در مناسبات فراملی، اهمیت ویژه‌ای یافته است؛ چراکه در کنار اقتصاد و سیاست، فرهنگ نیز به‌عنوان بعد سوم قدرت نرم، ابزار تنظیم مناسبات سیاسی، اقتصادی و سلطه هژمونیک در فراسوی مرزها مطرح است. قدرت نظامی، قدرت غالبی است، ولی نفوذ کمی در برابر قدرت نرم دارد. در حالی که قدرت فرهنگی از نفوذ بسیاری برخوردار است و این امر امکان صورت‌بندی معادلات قدرت سخت و امنیت به مفهوم آنچه در این حوزه مطرح است را افزایش می‌دهد.

فراروی مرزهای دولت - ملت و کاهش استقلال نسبی آن‌ها در عرصه تعاملات فراملی و حل مسائل پیش رو و ضرورت توجه به انسجام درونی، هویت‌سازی از طریق افزایش خودآگاهی و پذیرش تنوع فرهنگی، امنیت فرهنگی را به مهم‌ترین مولفه امنیت ملی در هر کشور (از منظر داخلی و خارجی) تبدیل ساخته است. از این رو، شکل‌دادن به نیازهای فرهنگی هویت‌ساز و پاسخ به آن، مناسبات قدرت و امنیت را در قالب امنیت فرهنگی صورت‌بندی می‌کند.

توجه به مقوله امنیت فرهنگی، علاوه بر موارد مطرح‌شده، از منظر توسعه پایدار نیز تأمل‌برانگیز است. چراکه کیفیت فرهنگ هر جامعه، چگونگی جهت، سرعت، استمرار و به‌طور کلی، مبانی توسعه جامعه را در تمام ابعاد مشخص می‌کند. براین اساس، امنیت فرهنگی و عوامل تأثیرگذار بر آن، بسیار مورد توجه قرار گرفته و کتاب پیش‌رو، حاصل تلاش در این عرصه است.

در این کتاب، امنیت فرهنگی در راستای کارکرد فرهنگ در دو بعد داخلی و خارجی بررسی شده است. در بعد اول، مقوله انسجام، در قالب هم‌زیستی هم‌افزای عناصر درونی یک جامعه در قالب پندارها و ساختارها مدنظر قرار گرفته و در بعد دوم، انطباق به‌معنای تعامل سازنده (نه انفعال) در مقابل

محیط بیرونی به عنوان دو رکن اصلی امنیت فرهنگی مطرح شده است و براین اساس، در هر یک از ابعاد اجتماع، اقتصاد، سیاست و دین، امنیت فرهنگی مورد بررسی قرار گرفته است. عرصه‌هایی چون هویت، جهانی‌شدن، رسانه‌های رقمی، پادفرهنگ‌ها و گردشگری که ماهیتاً تهدیدکننده و تقویت‌کننده فرهنگ جامعه است، از نکات مورد توجه در کتاب حاضر است.

بی‌شک این جستار که با هدف آگاهی‌بخشی در زمینه جنبه‌های مختلف امنیت فرهنگی صورت پذیرفته است، نمی‌تواند خالی از اشکال باشد و نظرها و انتقادهای سازنده صاحب‌نظران و اندیشمندان در این عرصه می‌تواند به افزایش غنای علمی این مجموعه در ویرایش‌های بعدی بینجامد.

«رَبِّ أَوْزِعْنِي أَنْ أَشْكُرَ نِعْمَتَكَ الَّتِي أَنْعَمْتَ عَلَيَّ وَعَلَىٰ وَالِدَيَّ وَأَنْ أَعْمَلَ

صَالِحًا تَرْضَاهُ وَأَخْلُصْ لِرَبِّكَ فِي عِبَادِكَ الصَّالِحِينَ» (نمل، ۱۹)

پروردگار به من الهام کن تا شکر نعمتی را که به من و پدر و مادرم عطا کرده‌ای
به جای آورم و این که کار شایسته‌ای را که آن را بیسندی انجام دهم و مرا به
رحمتت در میان بندگان شایسته‌ات داخل کن.

نویسندگان

بهار ۱۳۹۱

فهرست

۷	پیش‌گفتار
۱۷	مقدمه
۲۱	فصل اول: فرهنگ
۲۳	فرهنگ چیست؟ (سیر تاریخی، مفهومی و معنایی)
۲۸	تعریف‌های فرهنگ
۳۶	سازمان فرهنگ
۳۹	اهمیت فرهنگ
۴۶	ویژگی‌ها و کارکردهای فرهنگ
۵۹	فصل دوم: امنیت
۵۹	مقدمه
۶۰	امنیت
۶۱	انواع امنیت
۶۸	ابعاد امنیت
۷۰	امنیت فرهنگی
۷۹	فصل سوم: ابعاد امنیت فرهنگی
۷۹	مقدمه
۸۱	بخش اول: اجتماع
۸۶	انحرافات اجتماعی

۸۷	رویکردهای انحراف اجتماعی
۹۳	امنیت اجتماعی
۹۶	مؤلفه‌های اجتماعی امنیت فرهنگی
۹۶	الف. امنیت اجتماعی شهروندان
۹۶	قومیت‌گرایی
۱۰۱	چشم‌انداز اجتماعی
۱۰۱	عدالت اجتماعی
۱۰۱	آگاهی اجتماعی
۱۰۲	جنبش اجتماعی
۱۰۴	ب. امنیت اقتصادی شهروندان
۱۰۴	فقر و نابرابری
۱۰۹	بخش دوم: اقتصاد
۱۱۲	نظام اقتصادی
۱۱۴	نسبت اقتصاد و فرهنگ
۱۱۹	اقتصاد فرهنگ
۱۲۰	توسعه
۱۲۱	ابعاد توسعه
۱۲۴	فرهنگ توسعه
۱۲۵	شاخص‌های فرهنگی توسعه
۱۲۷	شاخص‌های آزادی فرهنگی
۱۲۷	شاخص‌های خلاقیت فرهنگی
۱۲۸	شاخص‌های گند و گوی فرهنگی
۱۲۹	شاخص‌های فرهنگی یونسکو
۱۳۴	امنیت فرهنگی و توسعه
۱۴۱	بخش سوم: دین
۱۴۹	فرهنگ از نظر دین اسلام
۱۵۷	چالش‌های دین و فرهنگ

۱۵۹.....	دین و امنیت فرهنگی
۱۶۵.....	بخش چهارم: سیاست
۱۶۶.....	دولت
۱۶۸.....	سیاست و فرهنگ؛ سیاست گذاری فرهنگی
۱۶۹.....	مخالفان و موافقان سیاست گذاری در فرهنگ
۱۸۱.....	مهندسی فرهنگی
۱۸۷.....	مدیریت فرهنگی
۱۸۹.....	برنامه ریزی فرهنگی
۱۹۱.....	سازماندهی فرهنگ
۱۹۲.....	سیاست و امنیت فرهنگی
۱۹۶.....	الزامات سیاست گذاری فرهنگی
۱۹۶.....	تعادل سیاسی
۱۹۷.....	سرمایه گذاری واقع بینانه
۱۹۸.....	وضع چارچوب های قانونی
۲۰۳.....	فصل چهارم: عرصه های تهدید - تقویت امنیت فرهنگی
۲۰۳.....	مقدمه
۲۰۵.....	بخش اول: هویت
۲۰۷.....	هویت و انواع آن
۲۱۳.....	هویت و امنیت فرهنگی
۲۱۶.....	هویت و مصرف فرهنگی
۲۱۹.....	هویت و مدگرایی
۲۲۷.....	بخش دوم: جهانی شدن
۲۳۰.....	جهانی شدن فرهنگ و مشکلات هویت فرهنگی
۲۳۸.....	جهانی شدن و امنیت فرهنگی
۲۴۱.....	بخش سوم: رسانه های رقمی (دیجیتال)
۲۴۴.....	اینترنت و عرصه های زندگی دنیای مدرن
۲۵۴.....	رسانه های رقمی و امنیت فرهنگی

۲۶۱	بخش چهارم: یاد فرهنگ‌ها
۲۶۲	خرافه‌گرایی
۲۶۴	جنبش‌های نوظهور عرفانی
۲۶۸	امنیت فرهنگی و یاد فرهنگ‌ها
۲۷۳	بخش پنجم: سرمایه اجتماعی
۲۷۸	امنیت فرهنگی و سرمایه اجتماعی
۲۸۵	بخش ششم: گردشگری
۲۸۷	انواع گردشگری
۲۸۷	گردشگری بر مبنای شیوه
۲۸۸	گردشگری بر مبنای محیط یا منطقه جغرافیایی
۲۹۰	گردشگری بر حسب نوع فعالیت و هدف گردشگران
۲۹۲	امنیت فرهنگی و گردشگری
۲۹۳	امنیت و ابعاد اقتصادی گردشگری
۲۹۴	امنیت و ابعاد اجتماعی گردشگری
۲۹۶	امنیت و ابعاد فرهنگی گردشگری
۳۰۱	نتایج مثبت گردشگری در بعد فرهنگی اجتماعی
۳۰۹	فصل پنجم: رویکردها و الزامات امنیت فرهنگی
۳۱۱	بخش اول: سیاست‌ها و برنامه‌های فرهنگی در سایر کشورها و تهدیدهای نرم
۳۳۵	بخش دوم: رویکردهای مقابله با تهدیدهای فرهنگی (راهبرد نرم)
۳۳۸	۱. رویکرد انسجام‌بخشی تعامل‌گرایی (وحدت ساختاری؛ تکثر فرهنگی)
۳۴۰	۲. رویکرد تهاجم علیه تهاجم (بدبینانه)
۳۴۱	۳. رویکرد ساده‌انگارانه
۳۴۳	الزامات افزایش امنیت فرهنگی
۳۴۳	۱. عمل‌گرایی در راهبرد فرهنگی
۳۴۳	۲. شیوه‌های تصمیم‌گیری
۳۴۵	۳. صلاحیت‌های فرهنگی مدیران
۳۴۹	۵. جذب حداکثری نخبگان و اندیشمندان فرهنگی و کوچ مجازی

۳۵۲	۶. توجه به بعد صادرات محصولات فرهنگی
۳۵۳	۷. ارتباط نظام‌مند فرهنگی
۳۵۴	۱. حوزه قانون و سیاست‌گذاری
۳۵۷	۲. حوزه آموزش و پژوهش
۳۵۹	۳. حاشیه امنیت فرهنگی
۳۶۱	۴. حساسیت فرهنگی
۳۶۲	۵. عدالت فرهنگی
۳۶۹	جمع‌بندی

www.ketab.ir

«...وَسِعَ كُرْسِيُّهُ السَّمَاوَاتِ وَ الْأَرْضَ وَ لَا يَئُودُهُ حِفْظُهُمَا وَ هُوَ الْعَلِيُّ الْعَظِيمُ»

(بقره، ۲۵۵)

بشر همواره از آغاز، مجموعه رفتارهایی را به عنوان الگوی کامل رفتاری برای خود و اطرافیانش قائل بوده است و سعی داشته آن را به صورت نمادی ثابت و تغییرناپذیر بروز دهد. رفته رفته با گسترش جوامع و تغییر همجانی نوع اندیشه و رفتارها، این باور را پذیرفته است که مجموعه رفتارها و واکنش های فردی، متناسب با شرایط گوناگون، اعم از شرایط اقلیمی، نوع زندگی و اهداف هر فرد تغییر می یابد. به تدریج با گسترش و تعدد جوامع، این تغییر رفتارها و سیاست گذاری های فردی و اجتماعی، پیچیده تر شده است. بی تردید، تعالی فکری و فرهنگی جامعه، رابطه دوسویه ای با مقوله امنیت دارد؛ بدین معنا که امنیت بایدار، بستر لازم را برای ارتقای اندیشه و فرهنگ فراهم می آورد و فرهنگ متعالی، راه را بر تاهنجاری هایی که امنیت فرد و جامعه را تهدید می کند، می بندد. از این رو، گستردگی مفهوم فرهنگ به وسعت حیات بشر است و به تبع آن، امنیت فرهنگی نیز بقای آن را تضمین می کند. بدین سبب، شناخت آسیب ها و تهدیدهایی که ممکن است این امنیت را خدشه دار کند، ضرورت می یابد؛ به ویژه در سده ی کنونی که پیشرفت دانش و فناوری، بیش از هر زمان دیگری سرعت گرفته است و فقر فرهنگی، مهم ترین آسیب و تهدید در مسیر این پیشرفت به شمار می رود. تجربه جوامع

پیشرفته و نیمه‌پیشرفته، حکایت از ضرورت فرهنگ دارد. هم از این روست که جهان امروز، گاه پنهان و گاه آشکارا در پی آن است تا از طریق بازخوانی رفتارهای گذشته، به سلامت روحی و روانی و امنیت فکری و فرهنگی بشر دست یابد. این بازخوانی همراه با شناخت نیازهای فکری بشر می‌تواند فضای مطمئن و آرامی برای پیشرفت آگاهانه و ارتقاء سلامت روحی بشر فراهم سازد. آنچه در ادامه می‌آید، مجموعه مباحثی است که به اهتمام پدیدآورندگان فراهم آمده و تلاش می‌کند ضمن معرفی مفاهیم مختلف فرهنگ از یک سو و امنیت از سوی دیگر، توصیف جامعی از امنیت فرهنگی به دست دهد و جنبه‌های درونی و بیرونی هر یک را مورد بررسی و تحلیل قرار دهد. تبیین بافت‌های اجتماعی مختلف و جوامع گوناگون با فرهنگ‌های متفاوت و منحصر به فرد، نیازمند بررسی مفصلی است که در این اثر به آن‌ها پرداخته شده است. این جانب از این تلاش مغتنم در عرصه فرهنگ تشکر می‌کنم و امیدوارم خوانندگان، اعم از استادان و دانشجویان و تمام کسانی که همواره امنیت فرهنگی را به عنوان دغدغه‌ای مهم دنبال می‌کنند، از مطالب سودمند آن بهره‌مند شوند.

ملک آن تو ست و خاتم، فرمای هر چه خواهی
وی دولت تو ایمن، از صدمه تباهی
(حافظ)

بر اهرمن نتابد انوار اسم اعظم
ای عنصر تو مخلوق، از کیمیای عزت